

 BUTLLETÍ DEL
CENTRE EXCURSIONISTA
DE CATALUNYA

ANY XIII

MARÇ DE 1903

N.º 98

EN MARIAN VAYREDA

Ab la mort d'en Vayreda, el catalanisme ha perdut un dels apòstols més fervents, la literatura un de sos conreadors més il·lustres y el CENTRE EXCURSIONISTA un dels socis més entusiastes. Català de cor y artista per temperament, havia sabut imprimir en sos treballs el caràcter y aspiracions de nostre poble, quina ànima ell tant a fons coneixia.

Els *Recorts de la darrera carlinada*, *Sanch Nova* y *La Punyalada*, que ha deixat inèdita, són tres obres que immortalisaran el seu nom en el camp de les lletres catalanes.

Fou vice-president de l'«Unió Catalanista», mantenedor dels Jòchs Florals; y en sa vila nadiua fundà l'«Institut Olotí», veritable planter de catalanistes en aquella hermosa encontrada.

Déu haurà premiat ses virtuts, y la Patria'l recordarà entre sos fills predilectes.

SOTA TERRA

L'EXPLORACIÓ DE L'AVENCH DE SANT-HOU (MONTGRONY)

(Acabament)

Vaig deslligar-me de la corda que'm destorbava y procurí fer-me càrrech del lloch on me trobava: al cim, una boca, un clap de llum irisada y matisada pel verd brancatge, llum que tot esfumant-se baixava avench endins, destacant els punts sortints de les parets; als meus peus, roques y soques y brancatge y òssos, tot barrejat y confós; y al meu davant, en direcció al nord-est, una arcada colossal, una gola negra imponent. Què hi hauria allí? Encench un troç de magnesi, y el seu brillant resplendor coincideix ab un crit d'admiració meu. Aquell clap negre era una grandiosa caverna d'uns 15 a 20 metres d'alçada, plena de blanques estalactites. ¡Llàstima que sols tingués uns 45 metres de fondaria! En l'impossibilitat de baixar, deslligat com estava, fins al fons d'aquella caverna, pera veure si hi havia cap més avench o galeria que permetés el pas, vaig tirar-hi algunes pedres, tenint la satisfacció de sentir com algunes d'elles queyen en un segon avench que hi havia al fons d'aquella grandiosa sala, y, rebotent per les parets, el seu soroll s'anava esmortuint fins a perdre's del tot. Comunico als de dalt l'estat del fons de l'avench y el descobriment d'un altre que'ns permetria sens dubte baixar molt més. Pera arribar fins a la boca d'aquest darrer necessitava un home que m'ajudés, perquè fer-ho sol hauria estat una imprudència, y al cap de poch ja estava baixant en Joseph Fosas, mestre de cases de Campdevà-nol. El bon home arribà a baix un xich impressionat, com succeeix al més hardit la primera vegada que's fica en un avench; però ja veurem després com sortí un consumat mestre en espeleologia. Vaig deixar-lo reposar una estona pera que s'anés acostumant a la poca llum que allí hi havia y desfogués el seu entusiasme en ingenues exclamacions a la vista d'aquella meravella de la Naturalesa. Al

cap d'una estona començarem a baixar per aquella gegantina rampant o talús format per les mil y mil pedres y roques tirades de l'exterior. Ell continuava lligat per la cintura ab la corda que havia baixat y que li anaven afluint desde dalt, y jo darrera seu agafat ab una mà a la mateixa corda y fent llum de magnesi ab l'altra. Aixís anavem baixant molt a poch a poch y ab gran dificultat per la gran pendent y l'estat d'equilibri de les roques que a cada pas rodolaven als nostres peus y botant les sentiem caure al fons de l'altre avench ab un terratrèmol espantós; però lo que més nos dificultava eren les soques d'arbre que, o podrides del tot, cedien al nostre pès y originaven gran rossolament de pedres, o, relliscoses per l'humitat, nos feyen caure tot sovint. Jo no sé si'ls amichs de dalt se feren càrrech del penós treball que allavors estavem fent; però suposo que estarien ab gran cuidado, quan al sentir el terratrèmol que feyen les pedres nos cridaven seguidament, temerosos de que'ns hagués passat alguna desgracia. ¡Y pensar que aquella perillosa rampant vaig tenir de pujar-la y baixar-la catorze vegades durant les set hores que estigué allí! Arribàrem, per fi, al fons, y per primera vegada vegerem la boca del segon avench, situada en el recó nord y d'uns 2 metres d'amplada. Fins allí mateix arribaven les pedres del rampant, y per això calia pendre algunes precaucions pera acostar-s'hi. Jo, com que anava deslligat, vaig posar-me en lloch segur y il·luminava an en Fosas, que s'acostà al segon avench y tirà daltabaix les roques somogudes que hi havia, ab gran espant de la gent de dalt, puix tota la montanya ressonà llargament. ¡Seria'l darrer bramul dels sers fantàstichs que fins allavors l'havien habitat pacíficament!

Pel temps que tardaven les pedres en arribar al fons vaig calcular que aquell avench tindria uns 50 metres de fondaria. Què hi hauria allí? ¿Trobariem al cap d'avall algun altre avench o còves o galeries que'ns permetessin avançar, o bé aquell fons estaria obstruït? Dintre poch temps ho sabriem; però lo cert es que a mi ja començava a recar-me no haver portat més que 60 metres d'escala

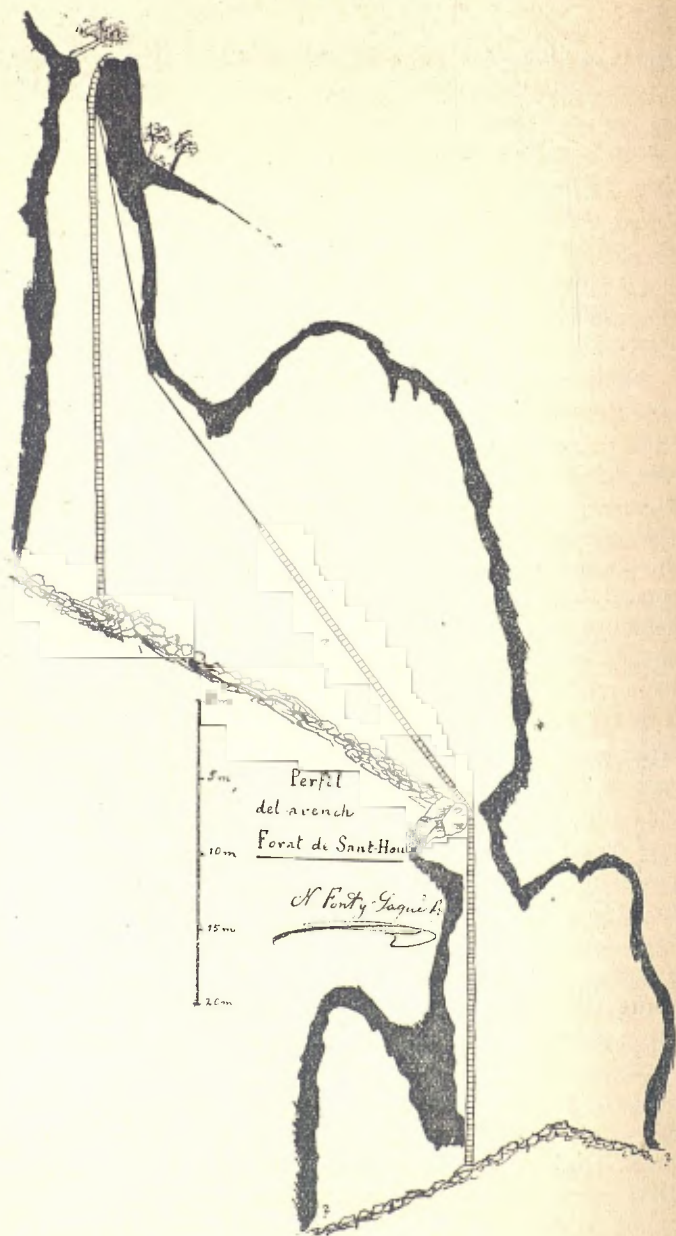
de corda, perquè pera baixar an aquest segon avench ja hauriem de fer una operació bastant engorrosa y difícil, y en cas d'haver-n'hi un més enllà no sé pas com ho arreglariem. Pujàrem la rampant ab més dificultat de lo que l'haviem baixada, però ab més confiança, perquè ja coneixiem el terror que trepitjavem, tot deixant espelmes enceses pel camí pera que'ns il·luminessin a la tornada, perquè allí no hi arribava la llum de l'exterior. ¡Es impossible descriure l'efecte que produïen les parets del primer avench, dèbilment il·luminades, vistes desde'l fons de la caverna o rampant, completament fosch! Arribats al primer replà, diguem-ho aixís, comunicàrem als de dalt que calia baixar al segon avench, però que abans s'havia de sondejar y examinar detingudament la seva boca, que an en Fosas li semblà formada per roques despreses y estampides l'una ab l'altra. Jo vaig demanar que'm baixessin la maleta ont hi tenia'ls instruments més necessaris y una manta pera abrigar-me, perquè verdaderament tenia fred, a pesar de les fadigues. En Fosas, per la seva part, demanà una botella ben plena de vi pera escalfar-se per dintre, ja que jo ho volia fer per defòra.

Aquell fred que sentia ja m'havia preocupat desde'l primer moment d'arribar a baix, puix ni en l'avench del Bruch, ni en el de la Ferla, ab tot y tenir doble y triple profunditat, n'havia sentit tant. Aixís es que tant prompte baixaren la maleta vaig posar el termòmetre en condicions d'observació, trobant que marcava 6 graus centígrades sobre zero, quan a l'exterior, abans de baixar, a l'ombra y a les nou del matí ne marcava 15. Semblant temperatura m'extranyà per lo excessivament baixa, y, tement equivocar-me, vaig repetir l'observació varies vegades; sols al cap de set hores d'estar per allí treballant ab molts llums encesos arribà a 7° C.

Tenint ja tot lo necessari, y una mica més calents per dintre y per fòra, tornàrem a baixar an aquell penós calvari, guiats y il·luminats per les llums d'espelma que ab prou feines donaven resplendor en aquella gran caverna ab una atmòsfera tant freda y humida. L'inspecció que

fèrem d'aquella boca del segon avench durà molta estona, perquè semblava que estava formada per roques estampides, com realment vaig veure que era aixís al baixar-hi després, y, per lo tant, calia assegurar-se bé de si oferien algun perill per la baixada. Creguerem que no; però, ab tot, disposàrem la manera de col·locar les escales pera que no toquessin per res a les pedres. Y altra vegada cap amunt d'aquella rampant d'uns 20 metres de desnivell, a esperar als altres dos homes de reforç que necessitavem.

Aquests, per indicació de Mossèn Jolis, foren un germà d'en Fosas, paleta també, més alt que un Sant Pau y bromista de primera, però que, un cop dintre l'avench, ja no gastà més bromes, y en Ramon Parramon, de Ripoll. Jo, per la meva part, vaig fer baixar an en Cruset, distingit artista català resident als Estats-Units, y que, trobant-se per alguns dies a Barcelona, volgué assistir a la mèua exploració. La baixada de cada un d'aquests fou objecte de molta broma per part dels de dalt, que procuraven espantar-los o bé's reyen del natural estemordiment que tenien. A l'amich Cruset, sobre tot, que havia manifestat desitjos de baixar pera treure algunes aquareles del fons, el feren baixar poch menys que a la força, a pesar de les seves excuses de que'l cinturó que li posaren era massa ample, de que l'americana que li havien deixat no li anava bé, de que'l capell de cuir era massa gran, etc., etc. Lo cert es que'l bon home baixà, y després no li sapigué greu d'haver-ho fet, y els de dalt rigueren una bona estona a les seves costelles. Un cop tots a baix, deixàrem an en Cruset al primer replà pera que pintés al seu gust, y els altres quatre baixàrem cap al segon avench pera arreglar la seva boca a fi de facilitar la descensió, y després de molt treball logràrem atravesar-hi un parell de soques molt resistents. Com que per allí no hi havia cap punt segur on subjectar les escales, vaig determinar que'ls de dalt afegissin a la que ja teniem fins al primer replà'l feix de 15 metres que havia sobrat, y que al cap-d'amunt hi lliguessin dugues cordes resistents pera anar-nos baixant tota l'escala exte-

sa, que nosaltres quatre, distribuïts per la rampant, anavem conduint cap al segon avench. Quan haguerem tirat al fons d'aquest uns 45 metres, vaig manar als de dalt que lliguessin bé en la soca del pi les cordes que subjectaven les escales, y d'aquesta manera l'operació fou més segura y senzilla, però no de bon troç tant com sembla a l'explicar-ho. Jo us asseguro que allavors ja m'havia passat el fred, a pesar de fer el mateix, y que'l coll me feya mal de tant cridar donant ordres als de dalt y als de baix. D'aquesta manera quedaren les escales ben segures, però jo tenia por que ab els moviments de la baixada al segon avench no seguessin les cordes que les subjectaven y que, com es de suposar, fregaven en la colossal entrada de la caverna; y pera evitar tot perill vaig fer lligar ademés l'escala a les soques que servien de pont en el segon avench. Durant aquesta penosa operació, el fregadiç de les escales, o no sé si l'imprudencia d'algú dels de dalt que estava prop la boca, fou causa de que caiguessin al primer replà algunes pedres, per fortuna no massa grosses, quan erem allí quasi tots, rebotent una d'elles en el capell que portava en Cruset mentres tranquil·lament estava pintant. L'home s'espantà de debò, y, per més que no tingué altra conseqüència, al cap de dos dies deya que encara'l cap li feya mal. Si no es el resistent capell de bomber que portava, el malmet de debò. Al sentir el *xoch* y veure lo que havia estat, en Fossas, el llarch y bromista, exclamà: — ¡Encara sort que ha tocat al senyor! — Fou l'única broma que féu estant allí dintre, encara que sense pensar-ho, ab tota bona fe, perquè ell no portava capell. Durant aquestes llargues operacions, nos comunicaren que pels voltants de l'avench hi havia anat arribant una munió de gent, deyen que més de 300 persones, y entre elles mos amichs en Cèsar August Torras, Thomàs, Massó, Ferrer, Armangué, que havien vingut expressament de Camprodon, y altres que sento no recordar. També vingueren per ordre del governador de Girona, segons se deya, una parella de guardies civils.

Enllestit tot, nos disposàrem a baixar al segon avench. En Fossas s'empenyà en baixar primer pera veure com es-

taven les roques de la boca sobre la qual ens apoyavem nosaltres, y confirmà la meua opinió de que estaven estampides, però que no hi havia cap perill. Els altres tres el sosteniem ab la corda, y l'home demanà que'l baixessim una mica més. Per desgracia, caigueren en aquell moment algunes pedres que l'espantaren, y cridà: — Alto! — Jo volia fer-lo pujar de totes maneres pera baixar en son lloch y ser el primer d'arribar al fons d'aquell abim; però ell, ja reposat y donant proves d'un valor no comú per qui tantes coses li havien contat d'aquelles profunditats, y esperonat sèns dubte pels mateixos desitjos que jo, s'empenyà en continuar baixant, mentres jo li anava fent observacions, perquè, com que no estava acostumat a semblants exploracions, podia succeir-li algun encontre per falta de pràctica o sang freda. Al cap de poca estona'ns cridà que ja havia arribat a baix. Examinà'l lloch on se trobava y digué que era una petita cova, però que hi havia una galeria que s'enfonsava no sabia fins aon. Vaig manar-li que's deslligués, y, pujada la corda, vaig començar a baixar jo per l'escala, sostingut pels dos homes que restaven a dalt, perquè en Cruset prou feina tenia en treure apunts a l'aquarela y a soplujar-se no sols de les pedres, escarmentat com estava, sinó també de les grosses gotes d'aigua gelada que degotava per tots costats y que li feyen malver lo que anava pintant. Tot baixant vaig deturar-me a observar les roques que formaven la boca d'aquell avench, y realment feya feredat considerar com algunes roques aguantaven l'horrible pès d'aquella rampant superior formada per milers de carretades de pedres y soques. Si n'hagués cedit una, tot hauria baixat daltabaix tapant per complert l'avench y coves inferiors. Quan arribí a baix, l'amich Fossas havia ja explorat la segona còva, trobant-la del tot obstruïda. Jo vaig tornar-ho a seguir tot, però inutilment: no hi havia sortida per enlloch; tant sols en un recó's veyia un forat practicable no més que per un conill o animal per l'estil. A terra tot eren roques y ossamentes caigudes de dalt de tot; les dugues còves estaven plenes de blanques estalactites, però no hi

havia de bon troç les filtracions de la caverna superior. Una cosa'm cridà l'atenció, y es que, a pesar d'estar de 55 a 60 metres més fondos que en aquella, la temperatura era superior, de 9 á 10 graus centígrades. Havíem baixat pròximament de 95 a 100 metres desde la boca de l'avench superior; de manera que aquesta pot considerar-se com l'altura total de l'avench de Sant-Hou.

No tenint res més que fer allí baix, pujàrem altra vegada a la caverna superior, ajudats pel germà d'en Fossas y en Parramon, que'ns sostenien la corda, y un cop a dalt ens disposàrem tots quatre a retirar l'escala de corda. Les males condicions d'estabilitat del lloch on nos trobavem y el ser pochs dificultava molt aquesta feina, però l'anavem pujant, quan de sobte no poguerem fer-la seguir de cap de les maneres, ab tot y les fortes estrebades que donàrem, ab perill de rompre algun barrot. Veyent que no seguia, provàrem tres o quatre vegades de tirar-la amunt y avall pera veure si logravem treure-la de l'esquey o morro de roca on s'hauria enredat; però fou del tot inútil y no hi hagué altre remey que tornar a baixar al segon avench pera desenredar-la, lograt lo qual poguerem pujar-la del tot sense fer-la malver. No us dich res de la fadiga que tot aquest treball ens ocasionà y del temps que hi empleàrem. Jo estava verdaderament capolat y esgargamellat de tant cridar donant ordres als de fòra, que desde on nos trobavem no'ns entenien pas gaire bé.

Com que'l fred se'm tornava apoderar, vaig embolicarme bé ab la manta, mentres els tres homes anaven acompanyant la llarga restellera d'escala per la rampant, perquè'ls de dalt l'anaven pujant seguint les meves ordres. Allò era un espectacle suggestiu de debò, fins semblava macàbrich, per la grandiositat del lloch, les tenebres que l'envolquellaven, tant sols clapejades dels topos de llum de les espelmes, y les ombres capritxosament habillades dels que allí'ns trobavem. No hi ha pintor ni aparell fotogràfic capaç de reproduir ab tota sa majestuosa cruesa'l quadro aquell.

Col·locada l'escala tal com l'haviem baixat la primera

vegada, començaren els preparatius de l'ascensió, que's féu ab tota facilitat, però ab bastanta calma per part dels novells en l'art de pujar com els gats. Jo'm cuidava de lligar-los bé a tots y de vigilar-los, en la seva ascensió, rient de debò al veure les penes d'algun d'ells quan l'escala de corda giravoltava o's gronxava dins l'abim. Com que anaven ben subjectes, no tenia cap cuidado. A l'arribar a dalt els feyen una ovació, especialment al pintor Cruset, qui, tant prompte, després de suar molt, se vegé'l cap fòra de l'avench, digué: — Visca Catalunya! — ab una veu y expressió que semblava hagués dit: — Gracies a Déu! — trayent-se un gros pès de sobre. Tant es aixís, que tots els de dalt, en lloch de contestar al seu visca, esclafiren a riure a més no poder; però an ell pla que se li endonaria! «La qüestió es que ja sóch fòra», devia pensar.

Mentres ells anaven pujant, jo m'entretinguí en recullir alguns coleòpters que corrien per sobre les pedres, trobant-hi el *Carabus rutilans* y el *Seminolus gigas*; en tornar a repetir les observacions termomètriques, trobant, com ja he dit, que la temperatura havia augmentat un grau; en pendre mides y detallar el perfil y plan d'aquell lloch. Per fi, vaig quedar-me sol; les maletes, cordes, instruments, mantes, tot ja era a dalt, y jo també tenia ganes de ser-hi pera respirar un aire més sech, mudar-me la roba y descansar de tantes fadigues, a més de que començava a tenir gana, perquè desde les nou del matí no havia menjat més que una cuixa de pollastre de les provisions que'ns havíem fet baixar.

Arribà la corda, vaig cenyir-me bé'l cinturó, me poso cama ací cama enllà del bastó trapeçi, me lligo bé, y, donant una darrera mirada a la grandiosa caverna ont encara llueïen, com estels escampats entre negres boires, les espelmes que havíem deixat enceses, crido: — Amunt! — y deixo'l fons d'aquell paorós Forat de Sant-Hou. A pesar de que'm trobo rendit, pujo bastant depressa; prompte deixo enrera l'entrada negra de la caverna, y de mica en mica augmenta la llum y un aire més tebi comença a reanimar-me; unes quantes estrebades més y ja veig bé la

boca; descansó breus segons y — Amunt altra vegada! — me reben una munió de braços, mentres la gentada crida, aplaudeix y no sé què més. ¿Es que ab la meua exploració els havia tret les bruixes del Forat de Sant-Hou? Eren prop de les quatre de la tarde y havia estat, per lo tant, set hores dintre l'avench, però set hores de treball penós y que, no obstant, m'havien passat sèns donar-me'n compte: sols ho coneixia ab lo aclaparat que estava.

Després d'haver descansat una estona, ens serviren el dinar allí mateix, al costat de l'avench, despedint-nos ja de molta gent que aquella mateixa tarde se n'entornava a casa, a esbombar pels pobles y masies que'l Forat de Sant-Hou no era pas tant dolent com deyen, que ja hi havien baixat cinch homes y n'havien sortit vius, etc., etc., això en cas de que ho creguessin, perquè ja començaven a murmurar alguns que no haviem pas arribat al fons, sinó que'ns haviem espantat, que'ls que hi baixàrem estavem convinguts y què sé jo quantes coses més; de manera que, si hi hagués baixat sol, estich segur que quasi ningú hauria donat crèdit a les meves relacions. Ja quasi cap-vespre retornàrem al santuari, on s'havia aclarit moltíssim la gent, y a l'endemà marxaren tots els altres, quedant-me jo un parell de dies més pera fer algunes investigacions geològiques per aquelles montanyes. Y ara sols me resta donar les més afectuoses mercès al sèns fi d'amichs entusiastes que ab el llur concurs moral o material, o ab la llur presencia, contribuiren al feliç èxit de l'exploració, y feren aquesta tant agradosa pera mi que may de la vida penso oblidar ni'l més petit dels seus detalls. No he citat el nom de tots aquests amichs durant aquesta relació, ni ho puch fer ara pel seu gran nombre, perquè no voldria incórrer en sensibles omissions. Que Déu els ho pagui y la Patria els ho agraeixi!

NOTES

sobre una excursió a Saus, Llampayes y Vilahur

Troband-me a Camallera, ab mon nebot en Pere Vayreda Olivas, erudit arqueòleg y soci delegat d'aquest CENTRE a Lladó, en casa de nostre comú parent en Joaquim de Ribot y Casabò, determinàrem visitar alguns poblets veïns.

SAUS

Començàrem per Saus, poble rònech y costarut, situat al començament d'una serra. Com ab frase gràfica digué'l seu reverend senyor rector, qui'ns rebé ab suma bondat, es un poble de moltes parets y poques cases.

El temple es del segle XIII. Té de notable la portada. Aquesta es de linies esbeltes y lleugeres, que, fugint de l'austeritat romànica, acusen ja una tendència al gòtich. Al costat de la portada, y a una altura que fa quasi impossible llegir-la, hi ha una làpida sepulcral, que, ja per estar dins una especie de capelleta, ja per lo que'ns costà l'arribar-hi, sols ne poguerem traure en clar que era d'un noble guerrer de Saus, que morí l'any 1257.

L'interior de l'iglesia no té res que valgui la pena de parlar-ne. Ab tot, l'ornamentació de la trona es d'un barroch molt bonich y elegant.

Aquest temple parroquial fou esguerrat en el segle XVI, sobreposant-li un cos d'edifici acabat ab uns marlets més propis d'una fortalesa o estada senyorial d'aquella centuria que no pas d'un temple del segle XIII, com el de Saus.

Lo que'ns cridà l'atenció fou el traje del primer propietari del poble. Tot revelava en ell al llegítim empor-danès: franch, clar y català. Alt, ben plantat, de cara simpàtica, ab sa típica y escayenta barretina brisa, del balcó de sa casa estant, ens convidà, després del cristià y carinyós *Déu vos guard*, ab aquella franquesa tant propria de la gent del nostre terror.

LLAMPAYES

Com ab l'actual senyor rector de Llampayes som molt amichs, es clar que nostra primera visita havia d'esser a la rectoria. No cal dir que hi forem rebuts ab aquella bondat y franca expansió, que tots els que freqüenten aquella casa coneixen bé prou. Abans d'arribar-hi, passàrem davant d'una casa, tal volta la més antiga del poble, d'un gust molt exquisit. Sobre maciça y rodona portalada, de grossos y ben tallats carreus, hi rumbeja una preciosa finestra, partida per una molt esbelta columna. Es del gòtich més pur y té aquella elegancia de linies que tant caracterisa aquest art en les centuries XIII y XIV.

L'iglesia es del segle XII, de linies purament romàniques, desgraciadament estafeta permor d'aixecar les parets laterals de l'edifici en aquestes darreres centuries de mal gust artístich. El campanar, a més d'estar ja fòra del seu primitiu lloch, que era al cim de la portalada, ha estat esguerrat també per un casquet que li han posat, ab dentellons a tall de marlets.

El pali de l'altar major es de satí vermell. Té una figura brodada. Hi ha qui diu representa a Sant Valentí. Sembla més verossímil sia Sant Martí, que es el patró de Llampayes. Dit pali es de relatiu bon gust y de cosa de dues centuries enrrera.

Al marxar del poble, passàrem per altre camí, ab l'objecte de veure una bonica casa, que té una notable collecció de finestres del Renaixement. Llàstima que'l seu amo no s'hagi penetrat de la suma importancia que té una entitat social tant genuinament catalana com la que s'anomena *Casa pairal*. Si aixís fos no permetria, tal volta, que el casal que nosaltres visitàrem estés en un estat tant llasmosament ruïnós com està a l'hora d'ara.

VILAHUR

Poble de carrers tortuosos. S'hi entra per una portalada que acusa haver-hi recinte fortificat. Al mig de la po-

blació hi ha l'iglesia, assentada sobre bancades de maciça pedra, com quasi tot el poble.

L'estil del temple parroquial de Vilahur quasibé desapareix per les moltes construccions y mutilacions que d'ençà de la seva primitiva edificació ha sofert. Això fa que avuy estiga convertit en un veritable mostuari de tots els estils, desde'l romànich fins al més degenerat barroch. L'únich detall que's conserva en son primitiu estat es l'absis, notable per esser purament romànich. La portada lateral es de l'època del Renaixement, si bé guarda reminiscencies del gòtich.

L'altar major de l'iglesia parroquial de Vilahur es del més depurat y elegant barroch que jo haja vist may. El considero recomanable per l'elegancia de ses linies y per la sobrietat que vaig observar en sos detalls. Al mig d'aquest altar hi ha un reliquiari de la mateixa època y condicions de bon gust. En ell s'hi guarden les reliquies que aquesta parroquia posseeix de Sant Màxim y altres companys martres.

En aquest poble vegerem també dues bacines de fabricació alemanya del segle xiv o xv. També's veu una bonica creu de terme, de pedra. Es llàstima la tinguin arreconada, com la tenen, y que no hi haja cap persona de gust que se n'apiadi tornant-la al seu primitiu lloch. Dita creu de terme es del Renaixement.

En la casa de Puig de Vilahur, notable per sa grandària, s'hi conserva un *Devallament de la Creu*, que, a judici d'alguns escultors, es una notabilitat.

CAMALLERA

Aquest poble té'l seu Temple parroquial de construcció moderna. L'altar major, si bé d'estil poch recomanable, té alguns calats de gust força delicat. L'altar més bonich es el de la Mare de Déu antiga, avuy convertit en altar del Sagrat Cor. La restauració de dit altar, ja començada, no sé si respondrà a l'importancia del mateix. Llàstima que haja desaparegut l'imatge de Nostra Senyora

que donà nom a l'altar y que aquest no tinga més bones condicions de llum. Tal com està es difícil fer-se càrrech de ses pintures.

Camallera té una creu de pedra del segle XVI, si mal no recordo, que senyala la separació del seu terme ab el del veí poble de Saus.

La casa Feliu es notable per la grandiositat y varietat de ses habitacions y per la disposició general de la mateixa, no menys que pel bon gust que resplendeix en el seu moblatge.

Aquella casa no sols es la principal de Camallera, sinó que jo la considero de les més notables de l'Empordà, ab un bonic jardí, a peu pla del pis principal, espayoses eixides, un pati grandíós y magnífica orientació que li dóna unes condicions de llum immellorables. Pera dir-ho tot d'una vegada, la casa de Feliu té honors o aires de palau.

La casa Ferrer-Pagès, encar que no es tant grandiosa com la que s'acaba de descriure, se mereix que se'n digui quelcom. Si s'acabés el plan projectat, avuy sols en una mínima part executat, seria una cosa magnífica. Es típic l'enrajolat de la sala, en quals parets hi van molt bé sis cornucopies que, unides a dues caixes que hi ha, restaurades de fresch, enquadren força ab el paviment y formen un conjunt ben agradable. Tant una preciosa *arquilla*, ab aplicacions de marfil, com un gros guarda-robes d'un sabor d'època marcadíssim, son dos mobles que ben restaurats serien preciosíssims.

També hi vegerem algunes caixes que, ben restaurades, serien molt boniques.

La part més nova de la casa, construïda pel difunt Sr. D. Joseph de Ribot, pare de l'actual amo D. Joaquim, revela'l gust de dit difunt senyor. En ella hi ha'l *saló*, qual volta, per sa elegant alçaria y esbelta forma, per nosaltres es lo mellor de la casa. El pintat es senzill y de bon gust.

La columnata, damunt de la qual aïrosament hi rumbeja esculpturat en son centre l'escut d'armes de la fami-

lia, dóna a l'entrada de la casa un to majestuós y d'un gust verament aristocràtic, com poques se'n vegin.

JOAN DE NOGUER OLIVAS

Soci delegat a Segaró.

BIBLIOGRAFIA

Zeitschrift des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins, von H. Hess. Any 1902, vol XXXIII.

Es una prova magnífica de l'avenç y expandiment de l'excursionisme a Alemanya. No solament els articles, deguts a homes eminents y que, com anem a veure, se refereixen a tots els aspectes en que pot ser considerat, sinó'ls gravats intercalats posen aquesta publicació al nivell de les mellors que's puguin publicar. Si es que d'una sola publicació se'n pot deduir una generalisació encertada, sembla que a Alemanya l'excursionisme se conreua principalment baix els mateixos aspectes en que's fa a casa nostra; això es: artístich, literari, etc. En cambi, a França y a Suïça tenen més tirada a l'*alpinisme* propiament dit y a sa part científica, no estudiant tant l'artística y la literaria.

El Dr. M. Much estudia l'explotació de la sal, el coure, l'or y el ferro en son treball *La civilisació prehistòrica als Alps*, il·lustrat ab nombrosos dibuixos d'objectes trobats en excavacions.

M. E. Oberhummer s'ocupa del «Desenrotll de les cartes Alpines al segle XIX» y M. F. Ramsaner dels «Alps a l'edat mitja».

Interessant es l'estudi de M. A. Schiber sobre la «llengua alemanya al Sud dels Alps», puix s'ocupa de les variacions que ha sofert la frontera que en el Tirol separa l'alemany y els dialectes romans. Aquests (tant emparentats ab nostra llengua catalana) s'endinsen en les enasprades valls alemanyes del Rhin y de l'Inn.

Són notabilíssimes les difícils fotografies que acompanyen l'estudi espeleològic de MM. Berr y Hassinger: «el Geldloch a l'Ötcher» (Austria). Representen vistes soterrànies que captiven per llur bellesa.

No podem dar compte de tots els demás articles no solament pera no allargar massa aquesta secció, sinó per ser molts d'ells d'interès purament local. N'hi ha de remarcables y ab magnífichs gravats sobre excursions en els Alps Orientals.

Acompanya'l volum un mapa en colors dels «Dolomites Orientals», escala 100,000 metres.

PUBLICACIONS REBUDES

Boletín de la Real Sociedad Geográfica. Madrid. Números del primer, segon y tercer trimestres de 1902. — Resulten molt notables els estudis que publica sobre la Guinea espanyola y territoris del Muni.

Boletín de la Real Academia de la Historia. Madrid. Núms. 1, 2 y 3 de 1903.

Revista de Aragón. Zaragoza. Núms. de Janer, Febrer y Març de 1903. — Com a mes interessants pera nosaltres hi figuren els següents treballs: *Arte regional*, per Valenzuela. — *La Rosa*. — *La moneda aragonesa*, per Antoni Vives. — *Los pergaminos de Mañaleón*, per S. Vidiella. — *Excursiones pirenaicas*, per Vicens Castan.

Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales. Zaragoza. Núms. 1 y 2 de 1903.

Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos. Orense. Janer-Febrer de 1903.

Revue des Pyrénées. Toulouse. Janvier-Février 1903. — Resulta molt interessant un article d'en Desdevises du Dézert sobre *L'Art Catalan Moderne*. En la secció bibliogràfica dóna compte de l'obra recentment publicada per Joseph Calmette: *Louis XI, Jean II et la Revolution catalane*.

Bulletin Pyrénéen. Núm. 37. Février 1903. — *Le Lac Bleu*. — *Biarritz*. — *Les Lacs d'Ardideu*, il·lustració; dues fototopies.

The Alpine Journal, vol. XXI, núm. 159. London. — *Two Ascents of the Soufrière*. — *A First Exploration of Nun Kun*. — *Gebel Musa*. — *Apes Hill*. — *The Highest Mountain in the World*.

Tots aquests treballs van profusament il·lustrats.

Alpi Giulie. Trieste. Núm. 1^a de 1903. — *Prima salita al Monte Toro*, notable treball de N. Cozzi, il·lustrat ab sis gravats y un mapa. — *Dal Livinça al Piave y Excursioni in Svezia e Norvegia* (acabament).

L'Alpiniste. Genève. Février 1903. — Revista il·lustrada d'alpinisme. Acaba de publicar-se'l primer número. Conté un text variat y força interessant, sobre tot les *Notes d'un Alpiniste* sobre una ascensió al Mont-Blanc.

Le Piolet, Genève. Núm. 2, 1903. — *Ascension du Cervin y Une excursion au Mont-Blanc en 1858*.

Koninklijk Nedeslandsch Aardrijkskundig Genootschap.

Leiden. Núms. 1 y 2 de 1903. — *Het Alpine Gletscherijs*, treball de J. Van Bareu, il·lustrat ab quatre fototípies.

Boletín de la Societatea Geografica Romina. Primer semestre de 1902. Bucuresti. — *Conferinta asupra Statului independent Congo*, del Capità Pleniceanu. — *Un proiect de Geografia sociala a Romîniei*, de Nestor Urechîã.

Sicula del C. A. S. Palerm. Núm. 1, 1903.

CRÓNICA DEL CENTRE

FEBRER DE 1903

SESSIONS OFICIALS

SESSIONS PREPARATORIES. — El divendres dia 13 se celebrà la de l'excursió a Tagamanent y Puiggraciós, senyalada pera'l pròxim diumenge.

El dia 20 tingué lloch la sessió preparatoria de l'excursió a Berga, Cardona y Solsona, efectuada's dies 22, 23 y 24.

El mateix dia 20 se donà compte d'una altra excursió projectada a la Vall d'Aran, fixant la sortida pera l'endemà dia 21.

EXCURSIONS

EXCURSIÓ A PERELADA Y VILABERTRAN. — A causa de la precipitació am que va haver-se d'efectuar aquesta interessant excursió el Novembre passat, nombrosos socis la repetiren els dies 1 y 2 de Febrer pera poder examinar ab més detenció les bel·leses artístiques d'aquelles dues poblacions de l'Empordà. A lo que diguerem allavors, no hi hem d'afegir més que'ls excursionistes sortiren altament satisfets de la visita a la notabilíssima biblioteca-museu instal·lada en el castell dels comtes de Perelada, quedant sumament agraits al senyor majordom del mateix per les atencions de que foren objecte durant la llur curta estada en aquella mansió senyorial.

EXCURSIÓ A BERGA, PEDRET, LA BAELL Y BORREDÀ, efectuada's dies 31 de Janer y 1 y 2 de Febrer de 1903 pels socis senyors Valeri, Francolí, Torras (Cèsar August), Torras y Buxeda (Cèsar) y Torras y Buxeda (Joseph M.^a).

Sortiren en el tren de dos quarts de dues de la tarde, seguint directament a Berga, aon foren rebuts afectuosament per nostres consocis delegats Mossèn Bonaventura Ribera, Pbre. y D. Joaquim Serra, essent molt ben atesos y obsequiats a la nit en el Foment Regionalista.

En el següent dia i visitaren, acompanyats de mossèn Ribera, l'hermosa clotada de Font Ollera, l'antich pont de Pedret, la notable iglesieta de Pedret, ab esmentables pintures murals y altres detalls recomanables, les obres del ferro-carril d'Olvan a Bagà, l'iglesia romànica de La Baell, de bella portada, y la poètica vall del Margansol, arribant a Borredà al cayent de la tarde.

Al dia següent foren sorpresos per esplèndida nevada que, si bé'ls privà de seguir la vall de Marlés, com se proposaven, els permeté, en cambi, disfrutar d'esplèndids paisatges d'hivern y treure bon aplech d'hermoses vistes fotogràfiques de la nevada en el trajecte comprès entre Borredà y Alpens.

En l'ultim tren de Sant Joan de les Abadesses, que prengueren a Sant Quirze, retornaren a Barcelona.

En altre butlletí donarem compte més detallat de tant interessant excursió.

EXCURSIÓ A SANT FELIU DE TORELLÓ Y BELLMUNT. — El dia 1, en el tren de les 6'45 de Sant Joan de les Abadesses, sortiren els socis senyors Barrés, Batlles, Espel, Llorens, Pont, Romano y Serra. Varen arribar a Torelló a les 10'15; tot seguit se n'anaren a Sant Vicens, y després de visitar aquest poble se dirigiren cap a Sant Pere. A dos quarts de quatre varen emprendre'l camí del Santuari de la Mare de Déu del Mont, aont entraren a les sis.

L'endemà, a causa de la forta nevada que caigué durant la nit, desistiren de baixar per Vidrà y Bessora, retornant per Sant Pere y Torelló, aon prengueren el tren de Barcelona.

En un dels pròxims butlletins publicarem la corresponent memoria.

EXCURSIÓ A TAGAMANENT. — El dia 15 de Febrer prop-passat sortiren en el primer tren de la linia de Sant Joan els socis senyors Taxonera (Florentí), Ramon (Eugeni), Valls (Joan y Lluís) y Par (Alfons), pera fer l'ascensió a Tagamanent. En l'estació d'Aiguafreda deixaren a cinch confreres més que anaven a pujar a Puiggraciós, mont qui domina'ls Sòts Feréstechs.

En dues hores feren la pujada al cim sense que'ls esdevingués res que mereixi ser particularment esmentat. Al passar per les ca-

ses d'Abancó vegeren les glaceres, alguna d'elles plena. El dia era esplèndid. Si l'estació hagués sigut més avançada, no s'haurien pas lliurat d'un xich de calor. Més l'aire era fresch. En els indrets ombrívols hi sovintejaven bons troços de gel, molts d'ells bastant groixuts.

A l'esser al collet de Sant Martí constataren que havia ja desaparegut l'absis de la capella romànica de Sant Martí. (Vegi-s Osona, *Guia del Montseny*, itinerari n.º 2). Sols ne resta una part, que no trigarà gaire a enrunar-se.

Un cop a Tagamanent, visitaren l'iglesia, y esmerçaren després una bella estona contemplant el magnífich panorama que de dit enasprat puig s'ovira. Claríssim el cel per la banda nord, relluïen, encobertats per blanca capa de neu, tots els pichs de nostres Pirineus. Ab color fosch que ab aquell contrastava, apareixia l'espadat Puig Sacalm, y més lluny, boy amagat, nevat també, el Canigó. Oberta y amarada de llum s'extenia més propera la plana de Vich. Finalment, respecte a les montanyes que de prop enrotllaven la en que's trobaven els nostres companys, d'un cantó (Oest) se destacava Puiggraciós, torrejant la serra de Collaspina, y de l'altra (Nordest) els turons del Montseny, entre'ls que's veyal de Matagalls ple de neu.

Nostres confreres dinaren (més bé de lo que'l poble donava dret a creure) en la sala de sessions de la Casa de la Vila, que, com se veu, també fa de fonda.

En ben dinat devallaren, ràpidament primer y més suaument després, cap a Vallcarca per la vessant sud de la montanya. Et camí es pintoresch en extrem, sobre tot quan s'arriba a la vall de l'esmentat poble. Té raó l'Osona en sa guia (vegi-s *Guia del Montseny*, *itinerari n.º 53*): dita vall es de les més jolives del Montseny. Seguint la vall de Vallcarca sortiren nostres consocis al pintoresch poble del Figaró.

Després d'haver descansat seguien a peu el camí que va a La Garriga, on s'acoblaren ab els consocis que havien anat a Puiggròs, prenent tots el darrer tren de Sant Joan.

Recomanem als nostres consocis que sempre que realisin aquesta excursió facin la pujada per Aiguafreda, y la devallada per Vallcarca, puix de fer-ho al revés els tocaria sempre'l sol.

EXCURSIÓ A BERGA, SOLSONA, CARDONA, SERRATEIX Y PUIGREIG, ELS DIES 21, 22, 23, 24 Y 25 DE FEBRER. — En el tren de la tarde sortiren de Barcelona'ls Srs. Abella, Torras (Cèsar August), Torras y Buxeda (Cèsar) y Torras (Joseph M.ª). anant a dormir a

Berga, aon foren esperats a sa arribada pels socis delegats mossèn Bonaventura Ribera, Pbre., y D. Manuel Pla. En la fonda trobaren a nostres consocis Srs. Francolí, pare y fill, que havien pujat en el tren del matí. En el «Foment Regionalista», aon foren molt ben atesos y obsequiats, trobaren al soci delegat D. Joaquim Serra.

Al següent dia (21) se destacaren en tres divisions, marxant el Sr. Abella dret a Bagà, La Pobla y Ripoll; el Sr. Francolí, vers a Pedret y Borredà, pera anar al següent dia a Queralt y al Pi de les Tres Branques; y els demés senyors se dirigiren dret a Avia, L'Espanyola, hostel del Bisbe, Santa Llucia de Navés y molí de Golarons a Solsona, gaudint de l'hermosura dels paisatges atravesats y panorames que's descobren y visitant tot quant d'interessant a son pas trobaren. A la nit se'ls reuní nostre consoci Sr. Coll y Gasch, sortit al matí de Barcelona.

El dia 23 fou destinat en gran part a la visita a Solsona, pujant a més al castell vell y visitant la Mare de la Font. Anaren a fer nit en el propi dia a Cardona.

El dia 24 s'empleà en visitar Les Salines, l'històrich y antic castell y l'iglesia parroquial, molt digna d'interès, sobre tot per les valioses joyes que conserva. Els il·lustrats socis delegats reverends mossèn Gabarnet y mossèn Serra'ls acompanyaren en la visita a lo més notable de la vila. A l'entusiasme y profons coneixements de mossèn Serra degueren el poguer-se fer càrrech minuciosament de tot quant d'interessant, en sos més petits detalls, conté'l castell y la parroquial iglesia. El propi senyor ha ordenat consciencudament l'arxiu de la parroquia y el de l'antiga Col·legiata.

El dia 25 se féu l'excursió de Cardona y Puigreig, passant per Sant Ubà, Naves y Serrateix, aon visitaren lo notable que posseeix el convent, especialment en antichs y artístichs sepulcres, essent acompanyats en la visita per nostre il·lustrat soci delegat reverend mossèn Ramon Anglerill, Pbre., rector de la parroquia. De Serrateix, creuant hermoses boscuries passaren per Viver y el Soler dels Saumars, antic casol, prenent a Puigreig el tren, que'ls retornà a Barcelona. Publicarem més endavant una detallada relació d'aquesta excursió.

EXCURSIÓ A LA VALL D'ARAN. — Pera portar a terme aquesta interessantíssima excursió, els entusiastes socis D. Juli Soler y D. Bartomeu Mitjans sortiren el dia 21 en el tren de França, anant directament a Tolosa y Marignac, aon prengueren la dili-

gencia de Fos, que havia de deixar-los a Viella, punt escullit com a centre d'operacions.

El principal objecte de sa atrevida excursió era sorprendre la Maladetta ab son blanch ropatge d'hivern, cosa no gaire fàcil en aquesta estació y que ben pocs poden gloriarse d'haver lograt el seu intent. An aquest fi, y tenint en compte'ls grans obstacles que era precis vèncer, puix havien de guanyar l'alterós port de La Picada, que desde'l començ de l'hivern se troba tancat per les neus, se n'anaren a dormir a l'Artiga de Lin, y, després d'una infructuosa tentativa, el dia següent l'èxit coronà llurs esforços.

Havent retornat a Viella, recorregueren diferents punts de l'hermosa vall aranesa, sortint pel mateix lloch que hi havien entrat. Desde Tolosa anaren fins a BousSENS pera pendre'l tren de Sant Girons, desde aon, en carruatge particular, anaren a La Bastida, en quin poble acaba la linia en construcció de Foix, que seguiren fins a Ax, dirigint-se desde allí cap a l'Hospitalet, y pel port de Puymorens baixaren a la Cerdanya. De BourgmadaME varen passar a Vilafranca de Conflent y retornaren a Perpinyà y Barcelona'l dia 6 del present mes.

Pròximament se llegirà una conferencia de tant interessantíssima com profitosa excursió.

VISITA

Va tenir efecte la visita a casa de la senyora viuda de Chopitea, aon tant bells exemplars d'art sumptuari antich poden admirar-se.

Els socis del CENTRE van esser amablement rebuts per la distinguida senyora de Chopitea y el seu fill, que, tot guiant als visitants pels salons de la casa, els van donar interessants y curioses notícies sobre'ls objectes artístichs que anaven contemplant.

Entre aquests van cridar especialment l'atenció general les plaques ceràmiques y plats de reflexe metàlich, distintes peces d'Alcora y de Moustiers, preciosos exemplars de vitraria catalana y veneciana, riquíssims enquadraments de cristall, procedents de Mallorca, y altres objectes notables per llur art.

Els excursionistes van quedar molt complaguts de la visita y de les atencions dels senyors Chopitea.

CONFERENCIES

El soci D. Ramon N. Comas donà'l dia 6 una notable conferencia sobre'l centenari de l'escolania de la Mercè, de la que féu

historia desde sa fundació en 1803, y de quina fou el primer mestre'l P. Esteve Viñals, desapareixent en l'època de l'invasió francesa.

Restablerta en 1814, s'encarregà de sa direcció'l P. Pere Pascual Ferreras, fins a sa mort, ocorreguda en 1849.

El substituí'l mestre Andreu, celebrat europea, que desempenyà la plaça fins a Novembre de 1853, en que fou designat en Bernat Calvo Puig.

En 1880 se féu càrrech de la plaça en Bonaventura Frigola, y a la mort d'aquest, en 1901, fou designat el distingit mestre en Joaquim Cassadó, qui la desempenya actualment ab gran acert.

Féu constar el Sr. Comas que molts alumnes d'aquella escolania han acabat sa carrera artística alcançant càrrechs importants a Espanya y a l'extranger.

El conferenciant fou molt aplaudit per la nombrosa concurrència que omplia'l local del CENTRE.

CURS DE GRAMÀTICA CATALANA. — Durant el mes de Febrer ha continuat el Sr. Serra'l curs de gramàtica, que tant d'interès ha despertat entre'ls socis, havent explicat les seves lliçons en la forma que s'expressa a continuació:

Dia 3. — Ampliació dels conceptes de la lliçó anterior. Plurals anòmals dels noms compostos.

Exemples y excepcions.

Dia 6. — Numerals.

Observacions sobre la nombra catalana.

Cardinals, ordinals, proporcionals, col·lectius y distributius.

Dia 10. — Gradacions dels adjectius qualificatius.

Formació dels comparatius.

Id. dels superlatius.

Irregularitats per derivació llatina.

Dia 13. — Diminutius. Terminacions en *i*, *ich* (*ico*), *et* y *o*. Compositos.

Augmentatius. Terminacions en *as*, *arro* y *atxo*. Compositos.

Despectius. Terminació en *ot*. Compositos.

Afectius.

Dia 17. — Pronoms. Generalitats.

Id. personals. Classificació.

Declinació.

Reflexiu de tercera persona.

Dia 20. — Pronoms personals complements.

Repetició y observacions.

Enclitichs acompanyant als verbs.

Confosions en que se sol incórrer.

NOVES

En el renomemat santuari del Miracle, en la comarca del Cardener, entre Cardona y Solsona, s'han verificat notables obres d'embelliment a càrrech y despeses del notable pintor Sr. Graner, qui ha costejat tota l'ornamentació y moblatge de la sala capitular. En les parets de la propria sala hi ha pintat el citat artista interessants passatges històrichs de la Verge relacionats ab l'ordre benedictina, y a més una hermosa posta de sol, en la que s'hi destaca'l santuari y un preciós clar de lluna; constitueix el sostre un bonich enteixinat de fusta. Costejat pel mateix senyor s'està construint tot el moblatge adequat, l'encatifat, les vidrieres de colors y un gran y artístich salomó de ferro forjat.

Dit santuari, cuidat actualment per monjos benets, ha sigut declarat ara de poch priorat de l'ordre benedictina.

Ens comunica nostre delegat a Lladó, D. Pere Vayreda, que en el terme d'aquell poble y a poch's passos de Càn Olivas (Valls de Manol), en direcció nord, s'hi han trobat dues ànfores evidentment romanes, havent-hi altres fragments encara per desenterrar.

El Sr. Vayreda se proposa fer noves excavacions en aquell mateix lloch, y espera que seran molt profitoses.

EL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.